

BOLALAR NUTQIY RIVOJLANISHINI BAHOLASHDA LOGOPEDIK TEKSHIRUVNING AHAMIYATI

Xamzayeva Dilafruz

TOSHKENT KIMYO XALQARO UNIVERSITETI

Maxsus pedagogika SPDP-713U 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar nutqiy rivojlanishini aniqlash va baholash jarayonida logopedik tekshiruvning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida logopedik diagnostika va kuzatuv usullaridan foydalanish orqali bolalarning nutq faoliyati, tovushlarni talaffuz qilish darajasi, grammatik tuzilma, lugʻat boyligi, eshitish va koʻrish idroki hamda psixik holati haqida toʻliq va aniq maʼlumot olish mumkinligi asoslab berildi. Ayniqsa, logopedik tekshiruvni erta yoshdan boshlab olib borish nutq nuqsonlarini barvaqt aniqlashga hamda korreksion-taʼlimiy ishlarning samaradorligini oshirishga xizmat qilishi taʼkidlandi. Shuningdek, ota-onalar va mutaxassislar oʻrtasidagi samarali hamkorlik bolaning nutqiy rivojlanishida muhim omil ekanligi qayd etildi.

Kalit soʻzlar: logopedik tekshiruv, nutqiy rivojlanish, nutq buzilishlari, diagnostika, kuzatuv, korreksiya, maktabgacha yosh, bola nutqi, logoped, ota-ona hamkorligi.

Аннотация: В статье рассматривается значение логопедического обследования в процессе оценки речевого развития детей. В ходе исследования обосновано, что применение логопедической диагностики и методов наблюдения позволяет получить всестороннюю информацию о речевой деятельности ребенка, уровне звукопроизношения, сформированности грамматического строя, словарного запаса, слухового и зрительного восприятия, а также психического состояния. Особо отмечается, что раннее проведение логопедического обследования способствует своевременному выявлению речевых нарушений и повышает эффективность коррекционно-

развивающей работы. Также подчеркивается важность сотрудничества логопеда и родителей в речевом развитии ребенка.

Ключевые слова: *логопедическое обследование, речевое развитие, речевые нарушения, диагностика, наблюдение, коррекционная работа, дошкольный возраст, речь ребенка, логопед, взаимодействие с родителями.*

Keywords: *speech therapy assessment (logopedic examination), speech development, speech disorders (defects), observation, correction, preschool age, child speech, diagnostics, speech therapist (logopedist), parent collaboration.*

Kirish

Logopedik tekshiruv bolaning nutq holatini har tomonlama o'rganish, mavjud nutq buzilishlarini aniqlash hamda ularga mos korreksion yordamni rejalashtirishga qaratilgan muhim jarayondir. Turli rivojlanish nuqsonlariga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashda logopedik tekshiruvning ahamiyati ayniqsa katta hisoblanadi. Chunki bolaning nutqidagi muammoning kelib chiqish sabablarini aniqlamasdan turib, samarali mashg'ulotlarni tashkil etish mushkuldir.

Logopedik tekshiruv odatda bir nechta izchil bosqichlarda amalga oshiriladi. Dastlabki bosqichda mutaxassis bolaning umumiy rivojlanishiga oid ma'lumotlarni to'playdi. Ushbu bosqich "mo'ljal olish bosqichi" deb ataladi. Bu jarayonda logoped ota-onalar bilan suhbat olib borib, bolaning tug'ilgan vaqti, erta rivojlanish davri, o'tkazgan kasalliklari, oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit va tarbiya sharoitlari haqida ma'lumot oladi. Zarur holatlarda bolaning tibbiy hujjatlari ham o'rganiladi. Ushbu ma'lumotlar nutq buzilishining kelib chiqish omillarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Keyingi bosqichda bolaning nutq faoliyati bevosita tekshiriladi. Bu jarayon "farqlash bosqichi" sifatida tavsiflanadi. Nutq buzilishlari turli omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, jumladan: eshitish yoki ko'rish qobiliyatining pasayishi, artikulyatsiya apparati tuzilishidagi o'ziga xosliklar, shuningdek, psixik rivojlanishning yetarli darajada shakllanmaganligi. Shu sababli logoped bolaning eshitish va ko'rish holatiga alohida e'tibor qaratadi.

Shundan so'ng logoped bola bilan bevosita muloqotga kirishadi. Suhbat jarayonida bolaga turli savollar beriladi, rasmlar asosida hikoya tuzish, she'r yoki qisqa matnlarni aytib berish topshiriqlari taklif etiladi. Ushbu mashg'ulotlar orqali bolaning tovush talaffuzi, gap tuzish qobiliyati, grammatik tuzilmalardan foydalanish darajasi aniqlanadi. Masalan, ayrim tovushlarning noto'g'ri talaffuz qilinishi yoki gaplarda so'z shakllarining xato qo'llanilishi nutq buzilishining mavjudligini ko'rsatadi.

Tekshiruv davomida logoped turli oddiy va samarali usullardan foydalanadi. Bular qatoriga suhbat, kuzatuv, artikulyatsion mashqlar, tovushlarni farqlash va sinovdan o'tkazish kiradi. Ayrim holatlarda tekshiruv o'yin faoliyati orqali olib boriladi, chunki o'yin jarayonida bola o'zini erkin tutadi va uning tabiiy nutqi yanada aniq namoyon bo'ladi.

Tekshiruv yakunida logoped bolaning nutq buzilishi turini aniqlaydi va xulosa chiqaradi. Jumladan, duduqlanish, tovush talaffuzidagi nuqsonlar, fonematik eshitishning yetarli rivojlanmaganligi yoki umumiy nutq rivojlanishining orqada qolishi kabi holatlar aniqlanishi mumkin. Ushbu xulosa asosida individual korreksion ish rejalari tuziladi va bolaning nutqiy rivojlanishini yaxshilashga qaratilgan maqsadli mashg'ulotlar olib boriladi. Aniqlangan nutq buzilishlari yoki boshqa rivojlanishdagi cheklanishlarga qarab bolaga mos maxsus korreksion mashg'ulotlar rejalashtiriladi. Turli rivojlanish nuqsonlariga ega bo'lgan maktabgacha va maktab yoshidagi bolalar bilan korreksion-rivojlantiruvchi ishlar tizimli ravishda tashkil etiladi. Ushbu ishlar ko'p tarmoqli yondashuv asosida olib borilib, jarayonga psixolog, logoped, tarbiyachi, nevropatolog, psixonevrolog kabi mutaxassislar jalb etiladi.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalardagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etishda ularning yosh xususiyatlari, individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, bolalar bilan maktabgacha yosh davrida erta korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni boshlash

ularning ijtimoiy muhitga tezroq moslashishini hamda kelgusidagi ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishini ta'minlaydi.

Maktabgacha ta'lim tizimi sog'lom, har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalash uchun zarur bo'lgan tashkiliy, uslubiy, psixologik va pedagogik shart-sharoitlarni yaratadi. Shu bilan birga, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash jarayonida ota-onalarga metodik va amaliy yordam ko'rsatadi. Maktabgacha ta'lim bola 6–7 yoshga yetguniga qadar oilada, shuningdek, davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bolani davlat ta'lim talablari asosida jismoniy, ma'naviy va intellektual jihatdan maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ushbu jarayonda bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari asosida bolalarning ta'lim-tarbiya olishini hamda sog'lomlashtirish va korreksion-pedagogik ishlarni ta'minlash;
- korreksion ta'lim-tarbiya jarayonini shaxsga yo'naltirilgan va individual yondashuv asosida tashkil etish;
- bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va hayotiy ko'nikmalarini shakllantirish uchun qulay korreksion-rivojlantiruvchi muhit yaratish;
- jismoniy yoki psixik rivojlanishdagi nuqsonlarni bartaraf etishga qaratilgan zarur pedagogik yordamni tashkil etish;
- bolalarni ijtimoiy hayotga hamda maktab ta'limiga sifatli tayyorlash.

Ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlariga jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni mavjud bo'lgan 3–7 yoshdagi bolalar qabul qilinadi. Ushbu toifaga quyidagilar kiradi:

- nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar (alaliya, bolalar afaziyasi, rinolaliya, dizartriya, duduqlanish kabi nutq buzilishlariga ega bolalar);

- eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar (karlik va zaif eshituvchilikning 1–4 guruhlari);

- ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar (ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi bolalar).

Psixik rivojlanishida nuqsoni mavjud bo'lgan bolalar toifasiga psixik rivojlanishning orqada qolishi, psixik-nutqiy rivojlanishning yetarli darajada shakllanmaganligi hamda bolalar autizmi spektridagi holatlarga ega bolalar kiradi. Shuningdek, aqliy rivojlanishida cheklanishi bo'lgan bolalar ham alohida guruhni tashkil etadi. Ularga aqliy rivojlanishning yengil va o'rta darajadagi orqada qolish holatlariga ega bo'lgan bolalar mansub hisoblanadi.

Bundan tashqari, tayanch-harakat a'zolarida nuqsonlari bo'lgan bolalar ham ixtisoslashtirilgan yondashuvni talab qiladi. Ushbu toifaga ortopedik jarohatlarning asoratlari, shuningdek, umurtqa pog'onasida uchraydigan idiopatik o'zgarishlar (bo'yin va ko'krak umurtqalari sohasida) kuzatiladigan bolalar kiritiladi.

Turli rivojlanish nuqsonlariga ega bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlar jarayonida logopedik tekshiruvning ahamiyati nihoyatda kattadir. Logopedik tekshiruv davomida bolaning nutq faoliyatini tashkil etuvchi barcha komponentlar, shuningdek, nutq buzilishlarining kelib chiqish sabablari chuqur o'rganiladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, logopedik tekshiruv ishlarining eng samarali natijalari asosan maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kuzatiladi.

Maxsus maktabgacha ta'lim tashkilotlarining faoliyati maxsus o'quv dasturlari asosida tashkil etiladi. Ushbu dasturlar 4 o'quv yiliga mo'ljallangan bo'lib, o'quv yili boshida ikki hafta davomida olib boriladigan kompleks tekshiruvlar natijasiga ko'ra bolalar tanlab olinadi. Bolalarning dastur materiallarini qay darajada o'zlashtirganligini aniqlash maqsadida o'quv yilining yakunida maxsus baholash ishlari amalga oshiriladi.

O'quv jarayoni har yili 2-sentabrdan 31-maygacha davom etadi, 1-iyundan 31-avgustga qadar esa yozgi sog'lomlashtirish davri tashkil etiladi. Ushbu davrda bolalarning sog'ligini mustahkamlash, jismoniy faolligini oshirish va psixoemotsional holatini barqarorlashtirishga qaratilgan tadbirlar olib boriladi.

Mo'ljal olish bosqichi

Logopedik tekshiruvning ushbu bosqichida bolaning anamnezi va ota-onalardan olingan dastlabki ma'lumotlar chuqur tahlil qilinadi. Logoped ota-onalardan bola haqidagi to'liq ma'lumotni suhbat, anketa va so'rovnoma orqali yig'ishi mumkin. Bunda homiladorlikdan oldingi davr, homiladorlik jarayoni va tug'ruqdan keyingi rivojlanish bosqichlari alohida o'rganiladi.

Shuningdek, ota-onaning turmush tarzi, jumladan zararli odatlarning (spirtli ichimlik iste'moli, chekish va boshqalar) mavjudligi ham inobatga olinadi. Tug'ruqdan keyingi davrda bolaning rivojlanish holati, ilk salbiy o'zgarishlar va muammolar bo'yicha ota-onalar bilan batafsil suhbat o'tkaziladi.

Bola haqidagi to'liq va ishonchli ma'lumotlarni yig'ishda tibbiy hujjatlar, ayniqsa tibbiyot kartasi muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliyotda ko'pincha ota-onalar logoped tomonidan berilgan savollarga darhol to'liq javob bera olmasligi mumkin. Shu sababli logoped savollarni anketa yoki so'rovnoma shaklida berib, ularni uy sharoitida to'ldirishni tavsiya etadi. Bu ota-onalarga shoshilmasdan, kerakli ma'lumotlarni esga tushirib, aniq va to'liq javob berish imkonini yaratadi.

Logoped tibbiyot kartasini o'rganish jarayonida asosiy tibbiy mutaxassislarning qaydlariga alohida e'tibor qaratadi. Jumladan, bolalar shifokori, nevropatolog, otorinolaringolog, jarroh, oftalmolog va boshqa mutaxassislarning xulosalari logopedik tekshiruvning aniqligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Psixik rivojlanishida nuqsoni mavjud bo'lgan bolalar toifasiga psixik rivojlanishning orqada qolishi, psixik-nutqiy rivojlanishning yetarli darajada shakllanmaganligi hamda bolalar autizmi spektridagi holatlarga ega bolalar kiradi. Shuningdek, aqliy rivojlanishida cheklanishi bo'lgan bolalar ham alohida guruhni tashkil etadi. Ularga aqliy rivojlanishning yengil va o'rta darajadagi orqada qolish holatlariga ega bo'lgan bolalar mansub hisoblanadi.

Bundan tashqari, tayanch-harakat a'zolarida nuqsonlari bo'lgan bolalar ham ixtisoslashtirilgan yondashuvni talab qiladi. Ushbu toifaga ortopedik jarohatlarning

asoratlari, shuningdek, umurtqa pogʻonasida uchraydigan idiopatik oʻzgarishlar (boʻyin va koʻkrak umurtqalari sohasida) kuzatiladigan bolalar kiritiladi.

Turli rivojlanish nuqsonlariga ega boʻlgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlar jarayonida logopedik tekshiruvning ahamiyati nihoyatda kattadir. Logopedik tekshiruv davomida bolaning nutq faoliyatini tashkil etuvchi barcha komponentlar, shuningdek, nutq buzilishlarining kelib chiqish sabablari chuqur oʻrganiladi. Amaliyot shuni koʻrsatadiki, logopedik tekshiruv ishlarining eng samarali natijalari asosan maxsus maktabgacha taʼlim tashkilotlarida kuzatiladi.

Maxsus maktabgacha taʼlim tashkilotlarining faoliyati maxsus oʻquv dasturlari asosida tashkil etiladi. Ushbu dasturlar 4 oʻquv yiliga moʻljallangan boʻlib, oʻquv yili boshida ikki hafta davomida olib boriladigan kompleks tekshiruvlar natijasiga koʻra bolalar tanlab olinadi. Bolalarning dastur materiallarini qay darajada oʻzlashtirganligini aniqlash maqsadida oʻquv yilining yakunida maxsus baholash ishlari amalga oshiriladi.

Oʻquv jarayoni har yili 2-sentabrdan 31-maygacha davom etadi, 1-iyundan 31-avgustga qadar esa yozgi sogʻlomlashtirish davri tashkil etiladi. Ushbu davrda bolalarning sogʻligini mustahkamlash, jismoniy faolligini oshirish va psixoemotsional holatini barqarorlashtirishga qaratilgan tadbirlar olib boriladi.

Moʻljal olish bosqichi

Logopedik tekshiruvning ushbu bosqichida bolaning anamnezi va ota-onalardan olingan dastlabki maʼlumotlar chuqur tahlil qilinadi. Logoped ota-onalardan bola haqidagi toʻliq maʼlumotni suhbat, anketa va soʻrovnoma orqali yigʻishi mumkin. Bunda homiladorlikdan oldingi davr, homiladorlik jarayoni va tugʻruqdan keyingi rivojlanish bosqichlari alohida oʻrganiladi.

Shuningdek, ota-onaning turmush tarzi, jumladan zararli odatlarning (spirtli ichimlik isteʼmoli, chekish va boshqalar) mavjudligi ham inobatga olinadi. Tugʻruqdan keyingi davrda bolaning rivojlanish holati, ilk salbiy oʻzgarishlar va muammolar boʻyicha ota-onalar bilan batafsil suhbat oʻtkaziladi.

Bola haqidagi to'liq va ishonchli ma'lumotlarni yig'ishda tibbiy hujjatlar, ayniqsa tibbiyot kartasi muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliyotda ko'pincha ota-onalar logoped tomonidan berilgan savollarga darhol to'liq javob bera olmasligi mumkin. Shu sababli logoped savollarni anketa yoki so'rovnoma shaklida berib, ularni uy sharoitida to'ldirishni tavsiya etadi. Bu ota-onalarga shoshilmasdan, kerakli ma'lumotlarni esga tushirib, aniq va to'liq javob berish imkonini yaratadi.

Logoped tibbiyot kartasini o'rganish jarayonida asosiy tibbiy mutaxassislarning qaydlariga alohida e'tibor qaratadi. Jumladan, bolalar shifokori, nevropatolog, otorinolaringolog, jarroh, oftalmolog va boshqa mutaxassislarning xulosalari logopedik tekshiruvning aniqligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Suhbat jarayoni asosan maktabgacha yoshdagi 3–7 yoshli bolalar bilan olib boriladi. Ushbu jarayonda logoped bola bilan muloqotga kirishib, erkin suhbat orqali uning nutqiy faolligini kuzatadi. Suhbat davomida bolaning nutqidagi dastlabki buzilishlar, tovush talaffuzidagi xatoliklar, so'zlardan foydalanish darajasi hamda gap tuzish qobiliyati aniqlanadi. Aynan shu bosqichda birlamchi nutq nuqsonlari yuzaga chiqadi va keyingi tekshiruvlar uchun yo'nalish belgilanadi.

Farqlash bosqichi.

Ma'lumki, nutqning rivojlanishi bir qator o'zaro bog'liq omillarga tayanadi. Ushbu bosqichda logoped nutq buzilishining kelib chiqish sabablarini aniqlash maqsadida quyidagi jarayonlarning rivojlanish darajasini baholaydi:

1. Kognitiv jarayonlarning rivojlanganligi (idrok, xotira, tafakkur, diqqat);
2. Nutq-harakat apparati faoliyatining saqlanganligi, ya'ni artikulyatsiya a'zolarining harakatchanligi va muvofiqligi;
3. Ko'rish va eshitish analizatorlarining holati, ularning nutqni qabul qilish va farqlashdagi ishtiroki.

Mazkur omillar nutqiy rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatadi va ularni tahlil qilish orqali nutq buzilishining asosiy sabablari aniqlanadi.

Xulosa

O'tkazilgan kuzatuvlar natijasida logopedik tekshiruv bolaning nutqiy rivojlanishini to'g'ri va har tomonlama baholashda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Tekshiruv jarayonida bolalarning tovush talaffuzi, grammatik tuzilma, lug'at boyligi, eshitish va ko'rish qobiliyatlari, shuningdek, psixik holati haqida batafsil ma'lumot olish imkoniyati yaratildi.

Kuzatuvlar davomida ayrim bolalarda nutqiy buzilishlar erta bosqichdayoq aniqlangan bo'lsa, boshqalarida esa ularni faqat maxsus suhbatlar va maqsadli mashqlar orqali aniqlash mumkinligi ma'lum bo'ldi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida logopedik tekshiruvni erta boshlash korreksion ishlarning samaradorligini sezilarli darajada oshirishi kuzatildi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari ota-onalarning faol ishtiroki va logoped bilan doimiy hamkorligi bolaning nutqiy rivojlanishida muhim omil ekanligini ko'rsatdi. Bola haqida to'plangan tibbiy, psixologik va pedagogik ma'lumotlar tekshiruv jarayonini aniq va to'g'ri tashkil etishga xizmat qiladi. Umuman olganda, logopedik tekshiruv nafaqat mavjud nutq nuqsonlarini aniqlash, balki bola uchun individual korreksion-rivojlantiruvchi dastur tuzish va uni ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tumanova T.A. Logopediya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Muxamedova M.M. Nutqiy rivojlanish va logopedik tekshiruv. Toshkent, 2020.
3. Umarova S.I. Logopedik diagnostika va korreksiya. Toshkent: Fan, 2019.
4. Luriya A.R. Nutq va psixologik jarayonlar rivojlanishi. Moskva, 2017.
5. Vygotskiy L.S. Nutq va tafakkur psixologiyasi. Moskva: Pedagogika, 2015.
6. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi me'yoriy hujjatlari va metodik qo'llanmalari.
7. Respublika logopediya markazi uslubiy tavsiyalari, 2021.
8. Smirnova E.O. Korreksion pedagogika va logopediya. Moskva, 2016..